

הצד האחורי של הנילוס

סמטה פלונית, 1985

התלמיד

ככר-העיר סובבת סובבת, אך אם תרד מן הדרך הראשית, תפנה ממנה והלאה אל רחובות צדדיים, תוכל לפגוש אנשים פרטיים בתכלית. העיר לא תיראה עוד כהמון מנוכר, חסר-פנים, המכוון צעדיו בביטחון אל יעד מובן מאליו, שאינך מכיר. בקצה שביל תיפתח דלת ובמפתנה יעמוד אדם שקם זה עתה משינה, או נשלף מתוך ספר בו היה שקוע, נייעור ושב למציאות מן הדפיקה החלושה. כך היו גם סמטה פלונית וסמטה אלמונית היוצאות שתיהן, זו לצד זו, מרחוב המלך ג'ורג'.

הייתי אז בצבא. המורה לציור שהמליצו לי עליה גרה בסמטה פלונית. חששתי שמהתלים בי, מי שהמליץ ומסר לי את כתובתה – טלפון לא היה לה באותם ימים, אמצע שנות השמונים של המאה העשרים – אמר גם: "היא לא מקבלת כל אחד", כאילו בו-זמנית קרב והרחיק, נתן ולקח. לכן הוקל לי כשמצאתי שהסמטה עם השם המסתורי אכן קיימת וכשעברתי בין שני האובליסקים הגוצים, העשויים בטון, שכמו נחתו בפתחה, מקבלים את פני האורח אך גם מרתיעים, היה זה כאילו צעדתי ונכנסתי למתחם נפרד, מכושף כמעט. לאן הגעתי, מה המקום ומה הזמן? מספר שלוש היה בית קומתיים שידע ימים טובים יותר, עתה היה מוזנח, עשוי טלאים. חדר המדרגות מלא באבק ונראָה נטוש. על קירותיו, מתחת לשכבות הטיח המתקלפות התגלתה פה ושם שלישיית פסים שחורים בעוביים שונים, תזכורת לעברו של הבית, החושפת את הארכיאולוגיה הצעירה של תל אביב.

הלכתי אחריה במסדרון צר וארוך, דרך חדר ריבועי גדול ששימש ככל הנראה בתפקיד הכפול של חדר-אורחים וחדר-שינה, אל מטבח מאולתר עם חלון רחב לכל ארכו הנשקף לסמטה אלמונית.

הצגתי את עצמי: "גדיאל".

"מאין תבוא, הגדי? שאלה.

השפלתי את עיני, מסמיק, אך התשובה כמו עלתה מאליה: "מגבעתיים אשר בקָרְן."

באותו רגע ידעתי שהתקבלתי. הסבירה לי על השיעור כשהיא אוכלת ביצה קשה; אשה מחוספסת, זוויתית, נבוכה מעט, שניתן לתת בה אמון.

השיעורים לא היו בדירה אותה חלקה עם חבר, כי אם בסטודיו של שני חדרים קטנים על הגג בקומה מעל. היינו חמישה תלמידים, ארבעה תלמידים ותלמידה, לְבָנָה, שלימים תהיה אשתי.

התשלום היה צנוע ומידי חודש הושטתי לה את ההמחאה שרשמה אמי. בין שני החדרים המסוידיים לבן היה פתח ללא דלת. שולחן העבודה מתחת לחלון בחדר הקדמי היה עשוי לוח דיקט מונח על שני חמורי עץ, צבועים כולם באפור בהיר. על הרצפה, שעונה אל הקיר, עמדה עבודת תבליט גדולה צבועה בטורקיזי זוהר וחרירף ומולה עבודה דומה צבועה בצבע אוקר, בעוד בחדר הפנימי, משמאל, שבו כמה כיסאות הוצבו במעגל עבורנו, התלמידים, היה מונח על הרצפה דיקט שעל פני שטחו מפוזרים היו גפרורים, מקלות ארטיק, מגזרות קרטון חום ואותיות.

כך יצא שהשיעור התקיים למעשה בתוך ציוריה של המורה, ואולי היה זה אחד הגורמים לערבוביה המשונה אצלה בין עבודתה שלה לעבודת ההוראה, ולאופן שבו הכניסה וכללה אותנו בתוך מחשבותיה שהיה להן הגיון מפותל וזר, יוצאת מתוך הנחה שאנחנו דומים לה מכוח הגנטיקה של עצם פגישתנו.

מן החדר הפנימי היתה יציאה לגג נרחב מוקף עצים, בהם שכנו עורבים לרוב. בזמן השיעור היו מהם שנעמדו על מעקה הגג, מאזינים. גגות כאלה היו גאוותה של תל-אביב, מכוסה זפת וסיד לבן, עם שאריות מבנים ישנים ודודי שמש, לא ניתן היה לטעות בניחוחם המיוחד ובאווירת החופש שהם נטעו בלב צעיר. מרכז תל אביב באותם ימים היה מקור משיכה לצעירים, רובם הגדול סטודנטים לאמנות על כל מקצועותיה, אלה התערבבו בתושביו המקוריים של האזור שהיו דתיים אורתודוקסיים, ולמרבית הפלא, שררה הרמוניה בין השניים. לא דירה אחת נפתחו תריסי התכלת שלה לאחר שנים, לתת לאלומות אור מאובקות ליפול באלכסון על רצפות בדוגמה גיאומטרית חומה, ולא חוזה שכירות אחד נחתם בחדרים שקירותיהם ספונים כתבי קודש, עם בעל כחוש ומזוקן שחוטמו תחוב בספר ואשה מוצקה עם חושים מסחריים חדים שאינם סותרים דאגה אימהית.

כפי שנזכרתי לדעת, לא היו אלה שיעורי ציור דווקא. מאוחר יותר הבנתי שהוראת ציור דרך דיבור היתה מקובלת בחוג מורי המדרשה שם לימדה באותה עת ושם גם למדה בעבר. אבל במקרה שלה, אולי הגיע הדבר לקיצוניות, כי כמעט כל נושא היה כשר לשיחה ולהרצאה, אם רק צץ במחשבתה ועורר בה זיק של עניין. לא אגזים אם אומר שהיא שאפה למצב שבו הכיתה הקטנה תהיה גם היא אחת מעבודות האמנות שלה עצמה, ואולי יותר משלמדנו שם משהו, היינו עדים והיינו חלק ממנגנון היצירה של המורה. עם זאת, באורח מוזר ובניגוד למצופה, גם יצר העבודה של כל אחד ואחד מאיתנו טופח בתוך כך, והעבודות שהבאנו לביקורת בכיתה לא נשאו דמיון לעבודת המורה או לעבודותיהם של התלמידים האחרים. אני חושד שמבחינת כשרון ציור למורה לא היה כל יתרון עלינו.

השיעור הראשון, כפי שהוא זכור לי – ככלות הכל עברו מאז שלושים וחמש שנה – היה דווקא אודות ציור, אך לא באמת על מה שבתוך הציור, כי אם על קצהו. היא פתחה בהצהרה מובנת מאליה, מפתיעה בפשטותה: "קצה הציור הוא המקום שבו העולם נגמר ומתחיל הציור." האם הציור אינו בעולם? כן, ניסתה להסביר, ציור אינו עוד דבר בעולם, הוא דוחק את העולם ממנו והלאה. הקצה, כנתון גודל קבוע, קיים רק מבחוץ, מנקודת מבטו של העולם, אבל לציור עצמו יש נטיות התפשטות. הקצה כמו מהבהב, נחרץ כמו גיליוטינה ובו בזמן גם גמיש ושואף לאינסוף.

דיברה על רכיבים בציור שנוהרים מן הקצה וכאלה שכל רצונם לחצותו, להגיע אל מעבר לגבול, ואיך הקצה חותך אותם בלי רחמים. בשלב זה נעמדה בפתח שבין שני החדרים, כביכול היא הדמות המצוירת והמשקופים משמשים כמסגרת הציור, וכדי להזגים את תפקידו האכזרי של הקצה, נעלמה בהדרגה מאחורי הקיר. תיאטרון המפתן היה חביב עליה והיא נהגה לשוב אליו מידי פעם. היא דברה בשבח המרובע שמאפשר לבנות מקום, ושבו יש חשיבות למיקום של כל פריט ופריט. המרובע מדבר בשפת המיקומים: למעלה למטה, במרכז, לקראת הקצה, זה לצד זה. גם דברים שקורים בזה אחר זה, מופיעים על המרובע זה בצד זה, אמרה. כדי לחצות את הקצה ולהיכנס לתוך המרובע, להבין את שפתו ולדבר בלשונו, נחוץ למות קצת עבור העולם הממשי, הבליעה צחוק קצר. אתם תלכו ברחוב, תעברו על פני אנשים שנראים ממש כמותכם, אנשים שכמוכם נכנסים לבנק, לבית-קפה, שכמוכם צריכים להתפרנס, עיפים

כמוכם, אך הדמיון הוא רק על פני השטח, כי אתם כבר השתעבדתם למרובע, אותו אתם עובדים, זהו שעבוד מרצון ולכן הוא החירות בהתגלמותה הטהורה. אך, כמובן, הוסיפה מפוכחת, לא רבים יתמידו, כוח המשיכה של החיים יכריע, מרכזי הקניות, טיולי הטבע, הביטחון שבמשפחה, ועוד כהנה וכהנה פיתויים של הממש, שלא לדבר על נקמתו במזלזליו, יגזלו את רוב רובם של התלמידים מחיים המוקדשים למרובע.

דברים רבים לא הבנתי ואולי כבר בשיעור הראשון הזה צצו אצלי ניצני התקוממות כנגד שלטון היחיד של המרובע. אמנם גם באלה יש מן ההכרה בריבונותו. בבית, כשאמי שאלה מה למדתי, עניתי משהו כמו: "המורה אמרה שהיכן שנגמר הציור, מתחיל העולם, כלומר העולם מתחיל ממש בסמוך לקצה, הוא צובא על המסגרת, מאיים לכבוש את העיר הנצורה, שזה הציור, אך הציור משיב מלחמה. כשמתקינים לציור מסגרת, הכוונה היא לבנות אזור מפורז...אנחנו כאנשי המרובע צריכים להשיב מלחמה..."

- נו טוב, סכסוכים טריטוריאליים כאלה, נשמע יותר גרוע מהצבא. אבל מזה לא ניתן לשבוע, תאכל משהו, זרזה אותי למטבח.

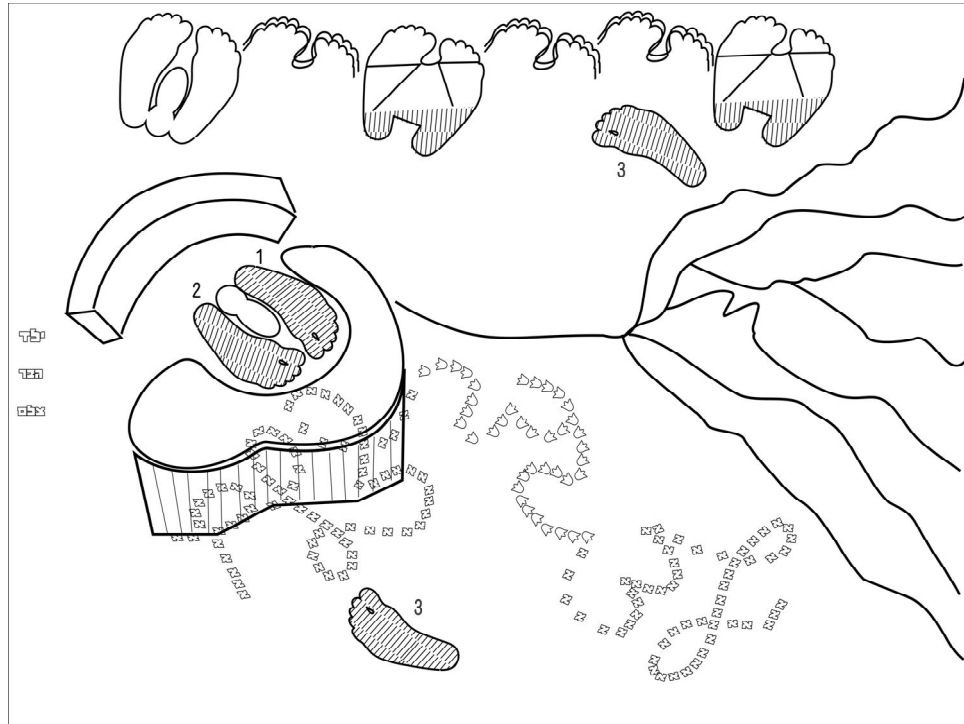
*

השיעורים התקיימו בימי ששי אחר-הצהריים וכשהגענו הרצפה אך זה נשטפה, על עקבותיו הרטובים של המגב המורה העבירה עכשיו, בעודנו מחכים בפתח, סמרטוט יבש בקשתות גדולות. משסיימה, הניחה את הסמרטוט על הסף ונכנסנו בזה אחר זה, מנגבים היטב את סוליות נעלינו.

בחדר הכיתה הפתיע אותנו הדיקט שהיה מונח על הרצפה בשבוע שעבר, כשהוא נשען עתה אל הקיר, כולו צהוב זוהר, מסנוור כמעט. באורח פלא, הכיסוי בצבע החומרי חשף וגילה, בעיקר בזכות הצללים הכהים שנוצרו, את הדימויים המודבקים כתבליט נמוך. היינו ילדים טובים וביישנים ולא ידענו אם נכון, אם מנומס יהיה, להגיב, לומר משהו על עבודתה של המורה, לשאול. שלחנו מבטים גנובים אל השמש המרובעת הגדולה והתיישבנו איש במקומו. בפינה ניצב שרפרף עם קנקן מים וכוסות. אחד אחד פרשנו את הניירות המגולגלים שהבאנו עימנו, מניחים משקולות בפינות. רובו של השיעור הוקדש לשיחה על עבודות התלמידים. איני יכול להעיד על התלמידים האחרים שהיו מבוגרים ממני, הייתי הצעיר בחבורה, אך עבורי כל צורת השיחה היתה חדשה. לא עלה בדעתי לייחס משקל כזה לגודל הציור, לצורתו, לתכונות המצע וליחסם של כל אלה אל הדימויים המצוירים, צבעם, גודלם, חומריותם, מיקומם אחד ביחס לאחר וביחס למכלול ולקצוות, שלא לדבר על ייחוסם לדימויים דומים בתולדות האמנות. כאילו לכל ציור וציור היתה תכנית חיים גם אם לרגע קצר בלבד. התודעתי למלים חדשות כמו קומפוזיציה וטקסטורה ופורמאט, קוביזם ואקספרסיוניזם, וגם אם לא היו בלתי מוכרות, הוארו עכשיו, כאן, באור אחר. המורה הבחינה בציורינו בפרטים קטנים שכלל לא עלו בדעתנו אך משהסבה אליהם את תשומת ליבנו העלו חיוך של הודאה באשמה. במשך השיעור ירדה מספר פעמים לדירת המגורים להביא עבורנו ספרי אמנות שבמחשבתה היתה להם נגיעה לציורינו, או כאלה שישמשו מקור ללימוד ולהשראה בעתיד.

לקראת סופו של השיעור העז אחד מאיתנו, מי שאקרא לו הנער הצח, סטודנט לספרות, להצביע על התבליט הצהוב. נראה היה שהתפרץ לדלת פתוחה, כאילו לכך ציפתה וכאילו נהר המלים שנבע ממנה, היה תקוע בגרונה, ועתה עלה ובא אלינו ושטף אותנו.

התבליט, מסתבר, צמח מארבע מלים מתוך יוליסס של ג'ימס ג'ויס אותו היא קוראת עתה בתרגום החדש לעברית שיצא לאחרונה. נילוס, ילד, גבר, צלם. אכן ניתן היה להבחין בקלות-נהר, במלים ילד, גבר, צלם. כתובות פעם באותיות גזורות ככתב דפוס רגיל ופעם נוספת כמו רשומות בכתב יד בחול, היו גם כפות רגליים עשויות גפרורים ואלמנטים נוספים קשים לזיהוי. את המשפט הקצר הזה, אמרה, היא רואה כתמונת חותם קדמונית של הולדת האמנות, מעין בול שהונפק לכבוד האירוע.

איור א'

היא ניגשה לחדר השני להביא את הספר:

- "מדוע זה לא תקבלו, אתם היהודים, את תרבות עמנו. את דתו ושפתו? אתם אינכם אלא שבט רועים-נוודים; אנחנו עם עצום ורב. לכם לא ערים ולא עושר: ערינו שלנו שוקקות מאדם וספינותינו רבות-המשוטים, עמוסות סחורה מכל זן ומין, חורשות את מימיו של כל ים מוכר בתבל. אתם אך זה נטשתם תנאי-חיים נחשלים: לנו ספרות, כהונה, היסטוריה עתיקת-דורות ומשטר מדיני."
 נילוס.
 ילד, גבר, צלם.

.....

.....

- "ואולם, גבירתי ורבותי, אילו האזין משה הצעיר והתרצה לאותה השקפת-חיים. אילו כסף את ראשו, את רצונו ואת רוחו בפני אותה תוכחה יהירה, כי אז לעולם לא היה משחרר את העם הנבחר מבית-עבדים. אף לא היה הולך בעקבות עמוד-הענן ביום. לעולם לא היה מדבר עם

אלוהי-הנצח בינות לברקים על פסגת הר-סיני. אף לא יורד מן ההר ואור-השראה קורן מפניו, כאשר בידו לוחות-הברית, חקוקים בשפת המגודים מן החוק." את דברי הכהן המצרי ג'ויס מביא כציטוט, אמרה, ואילו תיאורה המתומצת של מצרים: נילוס. ילד, גבר, צלם. מובא מטעם המספר. נראה שג'ויס והמספר שלו, בניגוד לדמות שדבריה מצוטטים, חצויים באשר לשאלה לאיזו משתי התרבויות נתונה אהדתם. אמנם בדיוקן האמן כאיש צעיר, סטיבן דדלוס, משווה בין הממציא היווני שבשמו נקרא לאל הכתיבה המצרי תות, ואת קרבת שניהם לציפורים, את היותם בני כלאיים, הוא ירא. לשון היהירות שניתנה בפי הכהן נוטפת אותה סלידה, העתיקה כימי היהודים, שבה נדבקו כאן הנוצרים, האירים, כלפי מצרים. למיטב ידיעתי, הסבירה, לשון גאה כזאת לא היתה דרכם של המצרים הקדמונים שלפי כל העדויות שהותירו היו מגומסים, ענוגים וביישנים ואף יראי שמיים, פשוטו כמשמעו. שפת היהירות, אני חושדת, היתה דווקא ממנהגו של האל היחיד, עגתו של העם הנבחר. מצרים מעולם לא קראה ליהודים, הם שבו וירדו שמה מחמת מחסור. מצרים המבורכת, מתנת הנילוס, היתה ארץ מדבר שנהר פלאי חוצה אותה לכל אורכה, להפריח נאת-מדבר נהדרת, משובצת תעלות השקיה, שדות פורים ומטעים. היה זה עם שלא ישב בחיבוק ידיים, שידע להפיק את המיטב מנדיבותם של האלים. בכישרון ובחריצות יצר חקלאות ואמנות מן המעלה הראשונה.

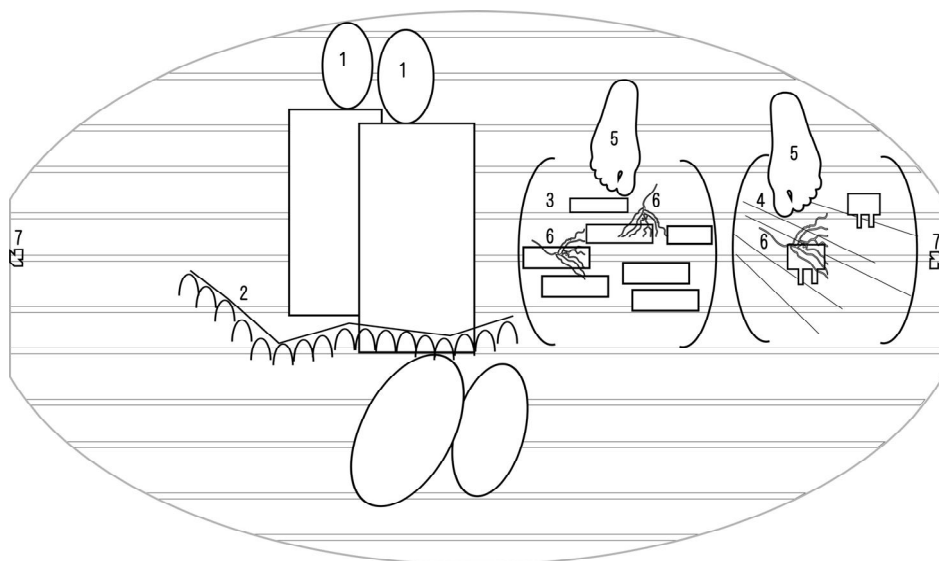
המשפט הקצר, הוסיפה, נוקט באסטרטגיה הציורית של הציור המצרי שיש מי שנתן לה את השם אספקטיבה בניגוד לפרספקטיבה. בפרספקטיבה כפופים כל רכיבי הציור לנקודת מבט אחת, אישית וזמנית, בעוד בציור המצרי כל דבר מצויר כך שיהיה קל ביותר לזיהוי תוך הכרה בתכונותיו הבלתי משתנות, כך שבציור השלם ואפילו בכל דימוי יש נקודות מבט שונות. המילה נילוס מעלה בדעתנו את תמונתו הכוללת של הנהר, אולי כפי שהוא מוכר מן המפה, זרוע ארוכה עם שבע אצבעות, בעוד כדי לראות את השלישייה ילד, גבר, צלם אנחנו מוצאים עצמנו קרבים אל הדמויות העומדות על גדת-הנהר.

היא רמזה לנו לעבור לחדר הסמוך והצביעה על עבודת התבליט בצבע חול: בעבודת האלה אני צועדת בחול, נודדת במדבר, אך נענית להזמנת הכהן המצרי, פני בכיוון ההפוך, מועדות לעבר מצרים, הצהירה כשגרונה נחנק מעט, לא ליציאה כי אם לכניסה. מן המצרים אני מקווה ללמוד את המלאכה, את סודות המקצוע. ומדוע שלא תצטרפו אלי וניכנס יחדיו למצרים? הזמינה אותנו, ואני נזכרתי בשני האובליסקים המשונים בכניסה לסמטה. ילד, גבר, צלם שבה ושרה, האם גם אצלכם עולה תמונת הדמיון הנצחית של האמן המבוגר, האב, שחונך לו לנער, מלמדו מלאכת עשיית צלמים על רקע הנילוס מקור הפיריון? עינינו היו תלויות בה, בוהות, משתאות.

התלמיד השמנמן בעל עיני השקד והסנדלים החל לטאטא את רצפת הסטודיו, ולבנה הורידה את קנקן המים לדירה שמתחת. בדרך הביתה לגבעתיים באוטובוס האחרון טרם כניסת השבת, בעוד העיר העושה את הכנות השבת האחרונות עוברת על פניי תמונות תמונות, חשבת במעומעם אם מותר כך לערבב בין ספרות לציור, אם דרך כזאת לא תוביל לבסוף לנפילה בין הכיסאות שתותיר אותך קרח מכאן ומכאן.

זכור לי שיעור משעשע שבו עורבבה ספרות במתמטיקה מבית מדרשו של ג'ויס. על הקיר תלה רישום עיפרון אליפטי גדול שבו על רקע שורות מחברת שתי דמויות ישובות היו זו על זו (איור ב'1), על ברכיהן היה משורטט אקוודוקט בקו אדום דק (2), ולצידן שני זוגות סוגריים שבאחד מהם צוירה כיתה תחת סככת קש (3) ובאחר עובדים בשדה אורז (4). שתי עקבות כפות רגליים אדומות וגדולות דרכו בחלקם העליון של הסוגריים (5) ודלתות אדומות דקות ועדינות דמויות עכביש נצמדו לשולחנות הכיתה ולסינים הרכונים על השדה המוצף (6). משני צידי האליפסה היתה רשומה מחצית האות אלף (7), כאילו בנוסף לפורמאט האליפטי יכולה להיווצר אליפסה דמיונית כשמצרפים על ידי גלגול הנייר את שני חצאי האלף לאות שלמה אחת, וכך הופך הסוף שוב להתחלה.

היא קראה לרישום עברית נקייה ואמרה שהוא מאורגן כמוואה מתמטית ברוח מה שנאמר על סטיבן ביוליסס, שהוא מוכיח בעזרת אלגברה, שנכדו של האמלט הוא סבו של שיקספיר, והוא עצמו רוח-הרפאים של אביו. בהיגיון דומה גם היא מתכוונת להוכיח באמצעות אלגברה משהו כמו: שמשוואה עם נעלם אחד שהוא אבא בנויה מאני בריבוע, שהוא שווה ערך למודעות עצמית כפול לימוד כפול עבודה, וכשבמקום הנעלם רושמים אפס או אליפסה, הציור הופך לכתיבה והחיים לתרגיל חשבון שאין לו פיתרון. או אולי: שמשוואה עם נעלם אחד שהוא אבא כפול-עקבות פלוס אני בריבוע כפול מכת דם כפול מכת בכורות מוכיחה שצמא לא מרוויח בדם. או אולי: אם פותחים את הסוגריים, ההצפה של הנילוס תגיע עד לשדות האורז בסין דרך הגיאות בציור של ליאונרדו והישר לברכיה של מאדאם סזאן המועלית בריבוע להביע פתיעה קלוקי אי-נחת.

איור ב'

"אני לא מבין במתמטיקה, אבל אני בטוח שהחישוב מדויק" תרם החבר של המורה, פסל ומורה בעצמו, שהצטרף לשיעור באותו יום והשתתף בביקורת העבודות. היה מעניין לראות את ההבדל בסגנון הביקורת של השניים. היא משווה תמיד לאמנים אחרים, לזרמים בתולדות האמנות, עם אסוציאציות לספרות ושירה, כמו יוצרת רשת על-זמנית ועל-מקומית שבה היא

משבצת את עבודותינו, בעוד הוא ידע להפתיע בפשטות הבחנותיו באשר למה שנמצא כאן, נתון מתחת לאף. היא מפליגה והוא נטוע היטב בחומרי היומיום. בפעמים שהזדמן לי לראותם הולכים ברחוב, היא תמיד הקדימה אותו בצעדיה הגדולים, עם פניה המופנות לשמים, בעוד הוא היה מתגלגל לאיטו כמה צעדים מאחור, בפיו סיגריה, מבטו תקוע במדרכה.

בשלב זה אפשר לומר שכל אחד מאיתנו גיבש לעצמו סגנון, אני ציירתי על ניירות גדולים מבנים פשוטים של הר ושמם, הנער הצח צייר עיגולי פצעים או פתחי גוף בכתומים, אדומים וצהובים שבאופן מוזר תמיד התקשרו בתודעתי למבנה המיוחד של פיו, שהיה רב הבעה גם הודות לכך ששפתו העליונה היתה ארוכה מן התחתונה ובדיבורו נוצר עודף א-סימטרי שזו מצד לצד ובו יכול היה להשתמש להדגשה ולביטוי רגשי, התלמיד בעל עיני השקד צייר נופים תת-ימיים גדולי ממדים ואילו התלמיד בעל הנימוסים האוסטר-הונגריים הרבה לרשום ונהג לגזור את עבודותיו ולהדביק את המגזרות בעבודה החדשה, כך שתמיד נותר עם עבודה אחת בלבד. לבנה, הפתיעה אותי בכך שהרבתה לצייר דמויות חצויות, בעיני היתה שלמה אם לא לומר מושלמת.

רעיון החצייה לשניים החזיר את המורה למצרים ולגיאוגרפיה הגיאומטרית שלה. שני קוים ניצבים, אמרה, הנחו את מהלך חייהם, אמונותיהם ומחשבתם של המצרים, והם שנטעו בהם חיבה יתרה לגיאומטריה: קו הנילוס, זה הנהר הזורם בהיפוך מדרום לצפון, וקו מסע השמש ממזרח למערב. שניהם כפופים למחזוריות קבועה, הראשון למחזוריות השנתית של הצפת הנילוס והאחר למחזוריות היומית של זריחת השמש ושקיעתה. מערכת התעלות שנבנתה כדי לייצל את הצפת השדות כמו תפרה לנהר חצאיות משובצות. ומשבצות אלה הועתקו גם לציורי הקיר ולכתב החרטומים, שאף הוא נרשם משבצות משובצות בסדר מופתי. גם מדידה וכלי מדידה היו אהובים עליהם כמו הנילומטר ששימש למדידת גובה עליית המים בנהר שהדיוק שבה היה כה גורלי לכלכלת הארץ, או סרגלי עבודה כמו הקוביט שאורכו אמה שנחשב לגאדג'ט נחשק.

את אהבתם למרובע העבירו גם לתחום התלת-ממד בפסלי הבלוק שלהם שבהם דמויות אדם ישובות מקופלות ברכיים כשהגוף נארז לכדי קופסה שדפנותיה משמשות לכתובה. מעל לבלוק מונח הראש ובתחתיתו מציצות במקרים רבים זוג כפות רגליים. אולי נולדו אלה בדמותה של האלה מֶסְקֶנֶט שצוירה כלְבֵנָה עם ראש, שכן ממנה ציפו לעזרה נשים הכורעות בלידתן כשרגליהן מונחות על שתי לְבָנִים. תארו לכם פס ייצור של ילדים רבועים, קוביסטים, שגופם הוא מצע לציור וכתובה...

ולא שהמשולש קופח, הוא מככב בפירמידות, במבני הַפְּנֶן בראשי האובליסקים, במשולשים הפורים בגוף פסלי הנשים שקירבת משמעות להם לדלתא, שהיא דלת הכניסה המשולשת למצרים.

*

השיעורים הבאים זכורים לי במעורבב, משפטים שסדרם וצורתם התעוותו בוודאי במחשבותי, שלא לדבר על משמעותם. בהדרגה צמחו בי רגשות כלפי לבנה וחלק ניכר מן ההנאה שלי מן השיעורים היה כרוך בהזדמנות להימצא בקרבתה. כשהייתי יוצא מן הבית לשיעור נהגתי להודיע: "אמא, אני יורד למצרים." ומצרים, אליה הובילה אותנו המורה, הפכה כך גם לרקע

של אהבתי. ספרים על מצרים היו פזורים סביב ותוך כדי דפדוף ורפרוף, שקעתי לנעימות של נוכחותנו כשברקע מלמוליה של המורה, ספק מסבירה ספק מתדיינת עם עצמה. לפעמים, השעון נשכח ממנה ובלי שתחוש בכך, היה הערב יורד ועוטף את הכיתה הקטנה שעל הגג.

*

המורה

הכיתה היא בסירה נטושה כך כתבתי רק שנים מועטות קודם לכן. והנה הזדמן מזלי לאסוף סביבי כמה תלמידים מוכשרים וקשובים. הסירה שלנו חונה בגדת הנילוס, אני מספרת לתלמידיי, השנה היא אלף מאתים שבעים וחמש לפני הספירה, עונת הסתיו, עת הזריעה. נְבִנְפָר בן החמש ואביו נְפָרְחוּטֶפֶה הם בני הכפר סת-מאע'ת (מקומה של האמת) הנמצא במרחק שעת הליכה מעל לנהר. מן הטין המשובח שהותיר הנהר האדיר בנסיגתו הם צרים דמויות קטנות בדמות אוסיריס האל הירוק, שיינטעו לאחר ייבושן בשמש, בחלקתם הקטנה בין זרעוני השעורה. הדמויות שצר האב היו נחמדות למראה, מושלמות באבריהן, בעוד הבן גלגל את הבוץ בין כפות ידיו הקטנות לגלילים, ובקנה קש ניקב בהם שתי עיניים. זהו אחד משני ימי המנוחה של אבא, בשאר שמונת ימי השבוע הוא עובד כאמן ובעל מלאכה, כמוהו ככל בני הכפר, בקברו של המלך, ייבדל לחיים ארוכים, רעמסס השני.

נילוס.

ילד, גבר, צלם.

אני משכיבה את התבליט הצהוב שסיימתי בשבוע שעבר על הרצפה, מסירה את כפכפיי, מושיטה רגל אחת ומניחה אותה, כך שכף רגלי תתאים בדיוק לעקבת הרגל העשויה גפרורים (איור א' 1), ובעקבותיה מניחה את הרגל השנייה בעקבה האחרת (2). התבליט גובהו כעוביו של גפרור ואילו גובהי שלי מאה שבעים ואחד סנטימטר, אך אני מדמה שאני הולכת וקטנה, הולכת ושוקעת לתוך הנוף מעשה ידיי. אני נכנסת לעקבותיו הגדולות של אבא שביניהם עקבת רגלו הקטנה של הבן. שתי כפות רגליים גדולות שביניהן כף רגל קטנה יכולות לשמש הירוגליף של המלה אבא, אני מציעה וממשיכה: בקרוב יוכל נְבִנְפָר הצעיר להצטרף לנערי הכפר הקרויים ילדי-הקבר, אלה העושים בשליחויות, רצים ברגליים יחפות וקלות מקבר המלך לכפר ובחזרה, נושאים לחם ובירה, אבקות צבעי אדמה או כלי עבודה שנשכחו בבית, זאת בטרם יהיה לשוליה של ממש.

השניים מטפסים עתה בחזרה בנוף הזהוב המנצנץ בפראות בשמש הלוהטת, כולו גושי אבן-גיר הגולשים במדרונות תלולים ובשיפועים חתוכים, אל רמת חול, שם כמו מגש צבעוני מונח כפרם. מחר, יום החופשה השני של נְפָרְחוּטֶפֶה הוא היום האהוב על נְבִנְפָר, זהו יום הביקור בקבר המשפחתי הנמצא בשולי הכפר, אבא כדי לעבוד, כלומר לצייר, והוא כדי להתבונן. שכן בדומה למלכים גם האמנים הקימו לעצמם ולמשפחתם חדרי קבורה במשך כל ימי חייהם. לכל משפחה בכפר האמנים סת-מאע'ת, אני מנסה לעורר את תלמידיי, היה הנדל"ן שבו גרו, זה שהיה בשימוש יומיומי, והנדל"ן האחר, החגיגי, המצפה להם עם חדרי הקרירים החצובים באבן הגיר, על קירותיו המצוירים בכתב ובתמונות, על פסליו, כליו, ורהיטיו. את ציוריו היה נְפָרְחוּטֶפֶה משרטט קודם על פפירוס או על שברי חרסים המכונים אוסטרקאות, כפי הארכיאולוגים האוהבים ללקטם. העברת הרישום לציור הקיר נעשתה בעזרת רשת קווים,

מה שאנחנו קוראים גריד. הקווים שורטטו בחוט שנטבל בצבע אוקר אדום ואת עקבותיהם קל לראות עד היום. המצרים הקדמונים היו אוהבי סדר ודבקי ידע.

לאחר תקופת הפירמידות מלכי מצרים בחרו להיטמן בהסתר ובסוד בחדרים אפלים אליהם הובילו מסדרונות ארוכים שנחצבו בבטן הסלע באחד המקומות השוממים בעולם, עמק המלכים המנוקב בקברים ככברה. לשם פרשו לישון את שנתם העמוקה, הנצחית, שאין כמוה למורכבות ולתחכום. הקמת קבר על כל האמור בכך החלה מיד עם הכתרת מלך והסתיימה עם מותו. שיערו בנפשכם שעמוק בחובו של המדבר החד-צבעי מלוהט-השמש, בחשיכה הסמיכה שבמעבה האדמה, טמונים עד היום עשרות מוזיאונים לאמנות עם ציורים קורנים שאין כמותם לכושר המצאה, ליופי ולהדר צבעוני. החשיכה היא זאת ששימרה אותם, כשהם נחשפים לאור כדי להיראות, הם הולכים ודהים. קיומם בתודעה בלבד, בהסתר, מאפשר את חיי עושרם החזותי, המותנה בכך שלא ייגלה לעין.

שנתם היתה תורה שלימה שמזה מאה וחמישים שנה לפחות מעסיקה יותר ויותר חוקרים ומשוגעים לדבר. הדעה המקובלת במעבדות שינה אלה היא שהמצרים הקדמונים חשקה נפשם בחיי-נצח. תרשו לי להטיל בכך ספק, הרי אין בזה כל הגיון: את חייהם, החיים היחידים שניתנו להם, הם הקדישו להקמת קבר, הקדישו למוות, ולדעת אותם חוקרים, החיים הנצחיים לאחר המוות אותם איחלו לעצמם היו זהים בכל לחייהם שבכאן, שהם כאמור חיים המוקדשים למחשבה על המוות, וכן הלאה וכן הלאה, מוות בתוך מוות בתוך מוות, אז היכן כאן החיים, היכן כאן חיי הנצח? יהיה זה מגוחך לחשוב שהמצרים לא ידעו מהו טבעו האמיתי של המוות, הרי הם אלה שכתבו: *...העצמות התרככו והבשר הוא ערימת סירחון / הוא מצחין, הוא נרקב, הר של תולעים, דבר מלבד תולעים...*

לעניות דעתי, אמרתי דווקא בהרמת קול, ניתנו די והותר שנות חיים, וכל מי שאינו ממיר את חייו בעבודה, כאילו לא חי כלל. מי שאין בידיו להראות את מעשה ידיו בסופו של יום נחשב כאילו נתן לחיים לגלוש כחול מבין אצבעותיו. והעבודה הנהדרת מכולן היא עבודת האמנות, כן, אני מתכוונת לעבודה כעמל ולעבודה כסגידה וכפולחן. המצרים, לתפיסתי, הבינו יותר מכל עם אחר את תורת ההמרה, את ההכרח והחירות שבחיים תאומים, דבר הבא לידי ביטוי כבר בשמה של הארץ. כאן העברתי בזהירות את כפות רגליי לזוג נוסף של עקבות (איור א' 3) החולש על התבליט כולו, מותחת את רגליי בפיוסוק גדול, מייצבת את עצמי במאמץ. ומה שנאסר בשמו של האל היחיד, הפסל והמסכה, היו משוש נפשם, בני טיפוחיהם האהובים כילדים. את העולם התאום, זה ההומה מעשיות, הגיונות-לב, חשבונות-שכל, עטרות-בינה ומשוגות דמיון, זה השורץ אלים לרוב הפושטים ולובשים צורה, הם כוננו בתבונת כפיים והניחו למשמרת בקבר שגדל וצמח לתפארת לצד חייהם. אלא שצמיחתו כהשתקפות היתה במהופך, פנימה אל תוך האדמה.

המטפורה הגדולה של הקבר היתה החיים שלאחר המוות. במסגרתה הם המציאו מערכת שבה התקיימו ערוצי תקשורת קוסמיים בין החיים ובין המתים, בין הקבר לבין גרמי השמים. צלמים קטנים, בובות, בשם שִׁבְתִּי או אוֹשֶׁבְתִּי, שנמצאו בהמוניהם בקברים, מילאו את מקומם של המתים בעבודות השדה, בבנייה ובטיפול בבהמות, ודי היה לרשום על גבם את נכונותם למלא את תפקידם כדי שהמלאכה תיעשה, שכן לא רק מעשי אמנות היו שווי ערך לממש, גם מלים, באותה ארץ מופלאה. אחד המתקנים בקבר הוא דלת-הדמי, גומחה בקיר שדרכה נשמת המת או חלק ממנה יכולים לצאת ולבוא, דרכה ניתן גם להעביר מזון, משקה וקטורת לגוויה החנוטה המסותרת בחדר החתום מאחוריה.

נהוג להשוות את הציור לחלון, במיוחד אותם ציורים העשויים לפי חוקי הפרספקטיבה, אמרתי כשאני יוצאת מתוך עקבות רגליו של אבא בחזרה אל הכפכפים, כאילו מה שמצויר בתוך המרובע זמין רק לעין, אך לא, הציור הוא בדיוק אותה דלת-דמי שפיזית חסומה לחלוטין, אך מנטאלית מאפשרת מעבר חופשי של המחשבה על כל גלגוליה. וכאן עברתי מספר פעמים הלך ושוב בפתח שבין שני החדרים, כאילו הייתי רוח הרפאים של הציור. מי שמתבונן היטב בציור, קראתי אליהם מן העבר האחר, נמצא שהוא יוצא ובא בתוך דלת מדומה אל עולם שהוא מעבר לחיים. ועל הצייר באשר הוא ניתן לומר שכל חייו הוא בונה לעצמו קבר, אותה תחנת שיגור דרכה הוא וצופיו הנאמנים מהלכים בין העולמות. מעבורת הציור נושאת אותנו אל מחוזה של אארו, ארץ שדות קני-הסוף המוזהבים ואל מול הציור אכן איננו יודעים עוד אם חיים אנו או שמא חצינו כבר לעולם הבא.

הו, הו, אולי הרחקתי לכת אך מה טוב שאתם עדיין כאן, הרגשתי צורך להודות לתלמידיי, חשתי צביטת לב על המשא שאני מטילה על כתפיהם הצעירות. נקודת האור בכל זה היא השמש, אמרתי, נעלמת מאחורי התבליט הצהוב הקורן. זאת המשלימה מידי יום את המסלול מזריחה ועד זריחה, מאלף ועד אלף. נקודת האור, האם באמת? לפי המצרים, השמש הנהדרת, כדור הזהב המעניק אור וחום לפלנטה שלנו, מתאחדת בבוא הלילה עם גוויית המת, זו הטמונה במחשכים, שנחסך ממנה תהליך הריקבון המוחלט רק בזכות העובדה שרוקנה מאבריה הפנימיים, המשומרים עתה בכדים, ונחבשה ברצועות פשתן טבולות בתמיסת מלח והיא מוטלת עכשיו בחדר חתום וחשוך במצולת המדבר בארונות קבורה שהוכנסו זה בתוך זה כבובה רוסית.

אבל בואו נצא לגג, לראות את קרניה האחרונות טרם ירידתה לקבר, הצעתי לתלמידיים. בילדותי השמש עבדה בשביל אבי, סיפרתי, על גג דומה לזה, של בנין המרכז המסחרי בנס ציונה, שם היה משרדו, עמד מתקן קמור מכוסה בלבד צהוב כהה שעל גביו הניח את התכניות ששרטט כשמתחתן נייר רגיש לאור, הדפים כוסו בשקף עבה שחוזק אל המתקן בברגים עם ראשי פרפרים והשמש עשתה את עבודת ההעתקה. העתקות שמש קרא להן. למעשה כל מת ומת במצרים היה העתק של אוסיריס, האל שאחיו עצמו ובשרו קָרְעו לגזרים ופיזרו את אבריו בין חבלי הארץ השונים. אחותם של השניים שהיתה גם אשתו של אוסיריס – המצרים אהבו ללפף את הקרבה המשפחתית בקשרים הדוקים יותר ויותר – איסיס הרחומה והנמרצת ליקטה את אבריו ורקמה אותם מחדש, ממש כמו פרנקנשטיין והמפלצת שלו, אך כאן, בניגוד מוחלט, השמש בכבודה ובעצמה, הקורנת בבנות, חולקת עימו את מצע המוות, ויש בזה כדי לנחם את המכוערים והעלובים שבנו, לחשתי, מניחה לעורבים להסות את קולי.

*

התלמיד

בתום השיעורים כמו בובה מתנפחת נראה היה שהמורה מתרוקנת, יורדת במדרגות אפורה וכפופה. אני כשלעצמי לא הבנתי את האמנות כדרמה של ניגודים וכפילויות, עבורי היא זרם שקט שנובע מתוכי.

פעם כשבאתי עם לבנה להחזיר ספר שהשאילה לנו, נעצרנו על הסף לשמע צעקות שעלו מדירתה. הן נשמעו כשאגה מבעיתה, נואשת, שהתלבשה בכעס נורא. כמו אדמה חרבה וסדוקה מוכת צמא, משוועת לגשם מקווה שהכזיב.

לאחר כשנה ומחצה של שיעורים שהתמידו מידי שבוע בשבוע, הודיעה המורה שהם עוברים אל מחוץ לעיר ובקרוב הכיתה תפוזר. במשך הזמן אפשר לומר שכולנו התיידדנו, ולכן לא היה זה מוזר שהחבר ביקש מאיתנו, התלמידים, לעזור בזיפות הגג לקראת עזיבתם. בדיעבד היה זה מעין טקס סיום. חבית גדולה מלאה בנוזל שחור שהפיץ את אדיו וריחו בשכונה כולה הוצבה על תנור מאולתר מלבנים. המורה ניצבה ליד החבית במכנסיים שחורים רחבים כשק ובחולצה גברית ארוכה, שערה הארוך הסבוך מתקרזל לכל עבר. מחזיקה בידה תרוד עשוי מקל וקופסת שימורים, היתה ממונה על מילוי הדליים בנוזל השחור הרוחח. עמדה ומלמלה:

הַדוֹחָה הַיָּפָה וְהַיָּפָה דוֹחָה

בְּסִחֵי הָאֵד הַמְטַנֵּן נְרַחֵף וְנִשְׁחָה

בעוד אנו, התלמידים, רצים מעלה מטה עם הדליים, מוסרים אותם לידי החבר המצפה על הגג, הוא שופך את תוכנם, משיבם לנו מרוקנים ואנו ממשיכים בשרשרת. בתוך כך וללא תיאום, שני תלמידי האקדמיה למוזיקה שגרו בבניין החלו באימון היומי, זה בתופים וזה בקורנט, מודדים לנו את הקצב ומקלים על הטיפוס. מחר יסויד הגג בלבן ודף חדש ייפתח.

אבן גבירול 2020

התלמיד

לא ברור אם היה זה בשל מצרים שראינו את המורה כשריד קדום, והרי היתה אז בראשית שנות השלושים לחייה. לא מזמן נודע לי על מותה, שנים רבות לא היינו בקשר. לבנה ואני עברנו לגור בארץ אחרת, אך לפני כמה חודשים בביקור בארץ, משום מה עלה בדעתי לבקרה. הרי אז, שם, באותה כיתה, נמצאו לי שתי בנות הירח, מלוות נאמנות מאז ועד היום, אשתי לבנה והאמנות.

ביתה היה עכשיו בקצה אחר של העיר ושימש בעיקר כסטודיו. היה זה כדו'ה-ו כששאלה:
"השלום ללבנה בת-בתואל?"

ואען ואומר: "שלום."

מה משונה היה לראות תלויה על אחד הציורים גלימה צהובה עשויה תבליט מגיליונות ספוג דקים המחקה את התבליט הצהוב מאז. נילוס. ילד, גבר, צלם. "אולי גלימתו הצהובה של באק מאליגן שותפו למגדל של סטיבן דדלוס" צחקה.

- "גיליתי לא מזמן שג'ויס בחר לקרוא בדיוק את הקטע הזה מיוליסס בתכנית רדיו באלף תשע מאות עשרים וארבע. מסתבר שאמר לסילביה ביץ', המוציאה לאור שיזמה את ההקראה: זהו הקטע היחיד מתוך יוליסס שניתן להוציאו ולהפרידו, היחיד שיש לו אופי של דקלום ולכן מתאים להקראה. הוא אף הצהיר שלא יקרא יותר בקול קטעים מתוך הספר."

להפתעתנו גילינו ששנינו קראנו לאחרונה את יוסף ואחיו של תומאס מאן. לי קרבה מיוחדת ליוסף בעל החלומות שאת כתונת הפסים שלו תפרתי ביציקת שרף ובצבע לפני שנים. על הקירות תלו ציורים עם מוטיב מרכזי של שמש גדולה.

- "שבתי למצרים לאחר סיבוב ארוך במקומות אחרים, כמה שנים עברו מאז? בקריאת יוסף ואחיו הרגשתי כאילו המשפט הקצר מיליסס, היה רק מפתח הכניסה שניתן לי אז לארמון העצום של מאן אליו נכנסתי עתה. זה האחרון כמו לקח את הפסקאות הקצרות של דברי הכהן המצרי והוציא מהן שלושה כרכים שמנים. אך אצל מאן כף המאזניים מאוזנת, הוא מעניק מידה שווה של חן, חוכמה וקסם למצרים וליהודים ואינו חוסך ביקורת משניהם. אם כי היהודים עצמם, העם טרם קבלת לוחות הברית, אינו עדיין עם לבדד ישכון וביוסף עצמו כנען ומצרים נפגשות."

- "באשר למצרים, היא כמובן רלוונטית יותר מתמיד. אחד הכינויים שהמצרים נתנו למוות הוא בוא כי כל מי שהוא אומר לו בוא, בא. ואני מתחילה לשמוע את הקריאה בבהירות. אין בזה כל צער. אתה זוכר שזה הנושא האהוב עלי. אני כמעט כאותם תינוקות שאך תחלוף שעה מעת הולדתם, מיד הם פוצים פה ומלהגים על המוות. אם כי היום יהיה נכון יותר להשוות אותי לעם נוקשה מחמת זקנה העושה את מתיו אלוהיו, כפי ששם זאת במלים עבריות המתרגם עתיר ההמצאות מרדכי אבי-שאול."

היה בה שילוב מוזר של מורבידיות ואהבת עבודה, התלהבות מעבודתה ומעבודתם של אחרים. שני אלה, המוות והאמנות, התלכדו במראה העקומה של מחשבתה מכוח שרשרת של היקשים תמוהים. שמעתי שהתמוטטה מול כן הציור, נפילתה הותירה פס בצבע זהב על המצע, מעין חתימה בכתב ידו של המוות.

- "אין בזה כל צער לא משום שאני מאמינה בחיים שלאחר המוות, חלילה וחס, אני מאמינה במוות שבחיים שהוא הפעמון הקורא אל האמנות, היא, שניחנה בסגולה לשרטט חיים אחרים מחיי הממש הקשים לבלי נשוא. גם למצרים לא היו חיים שלאחר המוות מלבד כמוצגים מוזיאליים. כה צר לי על מלכי מצרים העדינים שגוויותיהם החנוטות אותן הקפידו להסתיר הרחק מעיני העולם, מוצגות לראווה לעיניים סקרניות בלי התחשבות. כל מדע המוות המשוכלל שלהם מושם בזה ללעג, כך זמננו מתנשא על הזמנים הקדומים וכך מתייחר המערב ביחס למזרח."

דברה על סלידתה מן האופנה החדשה של זקנה צעירה ועל טירופו של מדע הרפואה בניסיונותיו למשוך בכל מיני תחבולות את המתים למחצה מן הקבר. במקום להשקיע את הכסף הרב בבתי-חולים ובציוד יקר, היא מציעה לעשות חוגים לבניית קבר, יש לה רעיון לסטארט-אפ או מוטב סטארט-דאון לבניית קברים בעומק הרשת העולמית הרחבה.

- "את זוכרת את מות יצחק בספר, כיצד הוא פועה לפני מותו כאותו איל עקוד שהחליף אותו? ומאן אומר משהו כמו שהקרבת לא היה זר יותר לגבי ישישותו, לא היה מחוץ לאישיותו, יותר מן הילד שהוא עצמו היה."

עבודתי שלי מזוהה יותר עם הרועים יושבי האוהלים, אנשי הצל, אוהבי הלכנה, לעומת המורה שאהבתה נתונה למרובעי השדות ומרובעי הציור הניזונים מאור השמש.

- "באשר לעברית זכור לי במיוחד לטובה הביטוי חיי-ליחזכה לגבי העז, בהמת העדר" הוספתי. - "ואצלי נותרו מטליות של קרקע פורייה בינות לאשכנזים, מקווי-מים שמשתהים בשקעים שבאדמה עם נסיגת הנהר" השיבה.

ברגע מסוים הלכה לחדר-השינה להביא את שלושת הכרכים ושנינו התחלנו לפשפש ולדפדף קדימה ואחור, ולהעביר את הספרים בינינו, לדלות מתוכם פנינים.

- "מבחינתי ספרו של מאן הוא ספר היסטוריה, אני מאמינה לכל מילה. גם קיומם האובייקטיבי של האלים הקדומים של כל הארצות כולן, המרפד את היקום כולו, כה מחזק ומנעים את חיי המקריים, הספקניים, המיואשים, הבודדים, על שמיהם המרוקנים."

- "מה שכן, הפתיעה אותי חיבתו של האל היחיד למסחר, לכיפוף מה והגמשה של מידת היושר, זו עקיפת האמת המלווה בקריצה. כפי שאמרתי, אני רואה כל מילה בספר כעובדה היסטורית וכך גם את האל כדמות היסטורית ולכן לא אייחס זאת חלילה לאנטישמיות מצד הסופר. זה היה שיעור בשבילי: אלוהים מברך את אלה שיודעים להסתדר, הוא נשען אחורה על הכס השמימי ונהנה ממשוגותיהם החביבות של ילדיו הממולחים, מסב מבטו מן הישרים היבשים כצנון. אין ספק שהוא מעדיף את הסוחרים על האמנים שאת מלאכתם ביזה ואסר."

- "דקדוק אור ירח, הוא מכנה זאת, אותו אי-דיוק, עיגול והטיה קלה של חישובים ומספרים, כלומר חשבון שלא היה עומד במבחן באור שמש מלא" נזכרתי.

- "מעניין היה גם אותו רעיון של העקבות הקדומים שאל תוכם אנחנו דורכים ונכנסים, עקבותיהם של האבות, דגמי חיים מוכנים שמותירים מעט מאוד בחירה וכך מקלים על התלבטויותינו. אתה הרי מומחה לתבניות. וכמה יפה היה הרעיון של החזרה של ריטואל החג כאילו הוא קורה תמיד בפעם הראשונה, הכל יודעים את ההמשך ואת הסוף, אך, מפקידים את הידיעה בידי השכחה, הם נרגשים ומצפים במתח לבאות, ממש כמו כשקוראים בפעם המי-יודע-כמה את התוודעות יוסף לאחיו בספר בראשית. תומאס מאן אוהב את רעיון החזרה וההישנות, אתה יודע שהעזיבה את תל אביב אז, היתה בהשראת אדריאן לברקון גיבור דוקטור פאוסטוס שלו ששב לגור במקומות הדומים לבית הולדתו, והמעבר אז לבית פרטי ברעננה היה ניסיון שלי לשוב לנס ציונה? לפי האגיפטולוג הגרמני יאן אסמן – איך הגיעו אלי כל הגרמנים האלה עכשיו, בדיוק חמש שנים לאחר שהחזרתי את שגרירי מגרמניה, או נכון יותר חמש שנים לאחר שנקרא להתייעצות של מטה – המצרים ראו במוות שיבה הביתה ובארון הקבורה רחם שממנה לא נולדים לעולם. וכן, המשאלה שלי היא להיקבר מעל אמי בנדל"ן המרובע הקטן שלה בקצה קרית שאול.

- "להבדיל, אני נזכר במלך-האל ח'ופו שנח מתחת לכובד משקלם של שבעה מליוני טון אבני בניין, ועל לבו מונח זלזל של ינבוט השדה."

- "ומה תאמר על משפט כמו: ...לא ימצאו מנוחה עד אשר יחנטו גם את הצורה החיה ועשו ממנה דמות... ממש כמוך".

- "אצלי, אתה יודע, חדשות, הן רק ההן שמגיעות ממצרים העתיקה, ותתפלא, הן מגיעות כמעט מידי יום, המדבר שם מספק אותן בנדיבות, קורע את קרביו להזינו. איזו סטייה מרעננת זאת ממסגרת המחשבה, מן התורה, מתרשים חייו של יהודי, לדמיין כמו בספר, שיוסף ראה את כל חמודות מצרים, תייר בכל אותם מוזיאונים תת-קרקעיים. הייתי רוצה לשאול ספרים מספרייתו של פוטיפר, הספר תהילת-המוות בפי איש יגיע-חיים מושך את לבי במיוחד, אך אשמח לקרוא גם את מסע-הלילה של השמש דרך שנים-עשר חדרי תחתיות הארץ."

פתאום נראתה מרוחקת וקשה היה לדעת אם היא רצינית או צוחקת.

- "מדוע שלא תפסל ספינקס?" שאלה "הרי איש החלומות אתה, והספינקס דרכו להופיע בחלומות" היא דפדפה בחיפזון בספרים למצוא את כינויי הספינקס. "הנה, צלם הרז... חיית – האל שאין לה שיעור... שיכור משיקוי העתים העמוק... והנה מטפחת ראש סלעית... הרי לך חיבה גם לראשים וגם למטפחות ואף סלעים פיסלת, אמנם לא בקנה מידה כזה... אתה זוכר

שליוסף היה רעיון פיסולי לא רחוק מן הרעיונות שלך, כזה שגם עלה יפה מן הבחינה המסחרית, לפסל פרי שקמים מקרמיקה תחת הפרי האמיתי, למאכל המתים בקבריהם?" - "אתה יכול לתאר לעצמך כמה שמחתי כשמאן בחר באחנתון לפרעה בעל החלומות, וזה דווקא סילוף היסטורי ככל הנראה. זה לא שאני מתומכי המהפכה המונותיאיסטית שלו, לא הייתי מוותרת בשום פנים על ארסנל האלים הנהדרים, על משפחתם המיוחדת. אבל פניו המסותתים כל כך יפים בעיני, תליתי שני צילומים של דמותו המפוסלת בחדר השינה ומידי בוקר אני מברכת אותו בקידה. הוא עצמו העיף את גגות המקדשים כדי שהשמש תציף אותם, אני יכולה רק לפתוח את שלבי התריסים והיא מתגנבת אליו בפסים. הוא היה אחד שחלם בשמש תוך עפעוף."

מסביב היו ציורים עם שמש גדולה בצהוב ובזהב.

- "עולה בדעתי תלמידה שלי מן השנים המועטות שלימדתי באקדמיה, עליה אפשר לומר שהיתה *חכיבת האור* כאחנתון. בהירה, גבוהה, גמלונית מעט, מאלה שעושרם פנימה, שאינם צריכים ללכלך ידיים בעבודה בפועל, לשכמותה אין זה נחוץ לברוא יופי מחוץ לעצמם. אותה תלמידה ראתה ציור שלי במוזיאון שרובו לבן ובו מעגל של צבאים עשויים מגפרורים, ובאותו לילה חלמה שהיא זאת שציירה אותו. אני מודיעה לך כאן ועכשיו שהיא זאת שציירה אותו. כמה קשים היו חיבוטי המחשבה על כל רעיונות רוחה ושיגיונותיה, כמה קשה היה לתת לה צורה, כמה כיעור נחוץ היה להזנת היופי. ועתה, מה כל הציורים הללו אם לא חלום? כמה טיפשות, כמה עילגות, כמה סכסוכי פנים וחוך דישנו את הציור הזה, ואילו היא ציירה אותו בחלום, בתוך שנת העפעוף, ואין צורך בחישובים מתמטיים להוכיח שהוא שלה באופן טבעי."

ירדתי אל העיר, שמחלונה כפול-הזוגית של המורה, נראתה כאקווריום, והתחלתי לצעוד דרומה ברחוב הישר והארוך.

